

Mr. sc. Sait Š. ŠABOTIĆ
Filozofski fakultet Nikšić
E-mail: sabos@t-com.me

Izvorni naučni rad/Original scientific article
UDK/UDC: 94(497.16 Bihor)"1851" (093)
314.1:323.2:338 (497.16 Bihor)"1851"

UTICAJ OMER LUTFI PAŠINIH REFORMI IZ 1851. GODINE NA KADILUK BIHOR

Apstrakt: *Već sa porazom pod Bečom 1683. godine na osmanskome dvoru su postali svjesni potrebe prilagođavanja zapadnom svijetu. Nužnost uspostavljanja harmoničnih odnosa između muslimanskog i nemuslimanskog stanovništva, nametnula je preduzimanje niza reformi, koje su do punog izražaja došle sa stupanjem na vlast sultana Mahmuda II, koji je stvorio uslove za društvenu modernizaciju Osmanskog carstva. Donošenjem Hatišerifa od Gulhane 1839. godine, kojim su u pravima formalno izjednačeni muslimanski i nemuslimanski podanici, otvorena su vrata za dalje reforme koje su se nametale kao istorijska nužnost, a znatno manje kao rezultat pritiska velikih sila. Pod uticajem svojih mislilaca, stanovništvo Osmanskog Carstva je već od Hatišerifa od Gulhane isticalo svoje zahtjeve za uspostavljanjem režima koji bi omogućio veći stepen demokratije i slobode, koji bi stvorio uslove za slobodniju trgovinu i kvalitetnije obrazovanje. Veliki problem bile su i finansije koje je trebalo reformisati na način da ostvare produktivnost. Sa takvim zahtjevima osmansko društvo je krenulo u reforme koje su ostale poznate pod imenom Tanzimat. Bilo je to vrijeme u kome su se „propast i napredak hvatali u koštac“, pa otuda i konstatacija da je to bio „najduži vijek“ Osmanske imperije.*

Planirane reforme posebno teško su se sprovodile u balkanskim provincijama. Centralna osmanska vlast je pokazivala dosta nemoći u smirivanju lokalnih ustanaka, bez obzira da li se radilo o onima koji su bili socijalnog ili nacionalnog karaktera. Velika smetnja u tom procesu bilo je i miješanje evropskih sila, koje su na taj način ostvarivale svoje interese i balkanske države smatrale svojom sferom uticaja. Osim u političkim pitanjima, teško stanje se osjećalo i na planu agrara. Primitivno stočarstvo i tradicionalna zemljoradnja nisu mogli da obezbijede uslove za podmirivanje svih ostalih životnih potreba, zbog čega su zahtjevi najširih slojeva stanovništva bili usmjereni ka liberalizaciji i uklanjanju barijera koje su mogle dovesti do prisustva bilo kakve zavisnosti, posebno one koja je dolazila od zelenaša.

Pored prisustva progresivnih snaga, u Osmanskom carstvu je bilo i tvrdokornih struktura društva koje su željele očuvanje sistema koji je bio prisutan prije sprovođenja reformi. Otpor sprovođenju tanzimata sredinom XIX vijeka bio je vrlo izražen u osmanskim provincijama na Balkanu. U tom smislu nisu izostale ni reakcije seoskog stanovništva sa područja kadiluka Bihor i Rožaj, prije svega na primjenu pojedinih odluka u oblasti agrarnih odnosa. Ključna mjera, koja je prelila čašu strpljenja, odnosila se na uvođenje plaćanja desetine, što je među siromašnijim slojevima smatrano još jednim novim porezom. Odgovor na ovu mjeru centralne vlasti bila je oružana pobuna koja je 1851. godine izbila u Bihoru i rožajskom kraju. Nju su surovo ugušile vojne jedinice pod komandom Omer Lutfi-paše. Cilj ovog rada je upravo da prikaže okolnosti u kojima je došlo do ove pobune i da ukaže na njene posljedice. Dok su pomenuti nemiri trajali, Omer Lutfi-paša je izvršio određene administrativne reforme na tlu Bosanskog ejaleta, koje su svoje refleksije imale i na području kadiluka Bihor. Čvršćim vezivanjem za Bosanski ejalet, kadiluk Bihor sa Trgovištem (Rožajem) će se u svom narednom periodu oblikovati kao sastavni dio tog područja, a u duhu odluka koje su donošene u Sarajevu kao novom sjedištu bosanskog valije.

Ključne riječi: *Osmansko carstvo, Tanzimat, Bosanski ejalet, Omer Lutfi-paša, agrarni odnosi, Bihor, Trgovište (Rožaje), pobuna, pobunjenici.*

THE INFLUENCE OF THE OMER LUTFI PASHA'S REFORMS FROM 1851. ON KADILUK BIHOR

Abstract: *Already with the defeat at Vienna in 1683. the Ottoman court became aware of the need to adapt to the Western world. The necessity of establishing harmonious relations between the Muslim and non-Muslim populations imposed the undertaking of a series of reforms, which came to full expression with the coming to power of Sultan Mahmud II, who created the conditions for the social modernization of the Ottoman Empire. The enactment of Haticerif by Gulhana in 1839, which formally equated Muslim and non-Muslim subjects in rights, opened the door for further reforms that imposed themselves as a historical necessity, and much less as a result of pressure from the great powers. Under the influence of their thinkers, the population of the Ottoman Empire has been emphasizing its demands for the establishment of a regime that would enable a greater degree of democracy and freedom, which would create conditions for freer trade and better education, since Haticerif of Gulhana. A big problem was also the finances that needed to be reformed in a way to achieve productivity. With such demands, Ottoman society embarked on reforms that remained known as the Tanzimat. It was a time when*

“ruin and progress were tackled”, hence the conclusion that it was the “longest life” of the Ottoman Empire.

The planned reforms were particularly difficult to implement in the Balkan provinces. The central Ottoman government showed a lot of inability to quell the local uprisings, regardless of whether they were of a social or national character. A major obstacle in that process was the interference of European powers, which in that way realized their interests and considered the Balkan states as their sphere of influence. Apart from political issues, the difficult situation was also felt in the field of agriculture. Primitive cattle breeding and traditional agriculture could not provide the conditions for meeting all other living needs, which is why the demands of the broadest strata of the population were aimed at liberalization and removing barriers that could lead to the presence of any dependence, especially from greengrocers.

In addition to the presence of progressive forces, there were also stubborn structures of society in the Ottoman Empire that wanted to preserve the system that was present before the implementation of reforms. Resistance to the use of Tanzimat in the middle of the 19th century was very pronounced in the Ottoman provinces in the Balkans. In that sense, the reactions of the rural population from the area of the kadiluks Bihor and Rožaj were not absent, primarily to the application of certain decisions in the field of agrarian relations. The key measure was the introduction of tithing, which was considered another new tax among the poorer strata. The response to this measure of the central government was an armed uprising that broke out in 1851. in Bihor and the Rožaje region. It was brutally quelled by military units under the command of Omer Lutfi-pasha. The aim of this paper is precisely to present the circumstances in which this revolt took place and to point out its consequences. While the mentioned riots lasted, Omer Lutfi-pasha carried out certain administrative reforms on the territory of the Bosnian eyalet, which also had their reflections in the area of the Bihor kadiluk. With a stronger connection to the Bosnian eyalet, the kadiluk Bihor with Trgovište (Rožaje) will be formed in its next period as an integral part of that area, and in the spirit of the decisions made in Sarajevo as the new seat of the Bosnian vali.

Key words: *Ottoman Empire, Tanzimat, Bosnian eyalet, Omer Lutfi-pasha, agrarian relations, Bihor, Trgovište (Rožaje), rebellion, rebels.*

Reforme, poznate pod imenom *Tanzimat-i hayriyye* (spasonosne uredbe), proklamovane su u Osmanskoj državi svečanim ukazom - Hatišerifom od Gulhane 5. oktobra 1839, a nešto kasnije potvrđene *Hatihumajunom* (Islahat fermani) od 18. februara 1856. godine. Idejni tvorac tanzimatskih reformi bio je Mustafa Rešid-paša

(1800-1858), koji je predložio čitav niz reformskih koraka i konkretnih mjera.¹ Tanzimatske reforme zahvatile su najkrupnije sfere društva - upravu, pravo, sudstvo i obrazovanje, nastojeći da jasno uspostave razliku između svjetovnog i religijskog u osmansko-islamskom kontekstu. Zagovornici *Tanzimat-i hayriyye* su težili da se pored postojećih religijskih, formiraju nove - svjetovne institucije.² U tom naumu postiglo se dosta, ali je bilo i onih područja gdje je reforma samo djelimično uspjela.

Česte smjene namjesnika u Bosanskom ejaletu od 1840. do 1847. godine, onemogućavale su efikasnije sprovođenje odredbi Tanzimata.³ Štaviše, nemiri i bune seljaka islamske religije iz tog perioda, bili su i te kako prisutni o čemu je pisala i onovremena štampa, pa se u novinama moglo pročitati i sljedeće: *...nemiri među turskom rajom (fukarom) neprestano traju, šta više i rastu.*⁴ Kada je na mjesto valije postavljen Mehmed Tahir-paša, 4. jula 1847. godine, izgledalo je da će tok pokrenutih reformi krenuti u željenom pravcu. No, iako je iskusni valija bio čovjek prijeke naravi, teret nagomilanih godina umanjivao je njegovo energično djelovanje za koje je imao priličnu volju.⁵ Nastojeći da izvršava sultanova naređenja i ostane sasvim lojalan centralnoj vlasti, Tahir-paša je 18. juna 1848. godine uputio naredbu svim kadijama da na svojim teritorijama odmah srede deftere za opremanje vojske, kao i one u kojima su bilježeni podaci o hrani i to u dva primjerka.⁶ Iako je svoje naredbe zaogrtao plaštom strogoće, Tahir-paša nije bio dosljedan u svojim nastojanjima, u prvom redu jer je u Posavini dobio dio imanja koja su nekada bila u posjedu Husein kapetana Gradašćevića, pa je kao krupni zemljoposjednik, želio da ih sačuva.⁷

1 Ahmed S. Aličić, *Uređenje Bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine*, OIS, Posebna izdanja, XI, Sarajevo 1983, 54-60.

2 Niyazi Berkes, *The Development of Secularism in Turkey*, Montreal 1964, 155; Fikret Karčić, Odnos bosanske uleme prema reformama u Osmanskoj carevini u XIX vijeku, *Anali Gazi Husrev begove biblioteke*, knj. XVII-XVIII, Sarajevo 1996, 228; Илбер Ортајли, Најдужи век Империје, превод с турског и предговор Мирјана Маринковић, Београд 2004, 28-31.

3 Galib Šljivo, *Omer Lutfi-paša u Bosni i Hercegovini 1850-1852*, drugo izdanje, Tešanj 2007, 67. (dalje: G. Šljivo, *Omer Lutfi-paša*); Senaid Hadžić & Adnan Velagić, *Balkanska praskozorja, Od idejā do ujedinjenjā, Jugoistočna Evropa u dugom 19. stoljeću (1790-1918)*, Mostar 2019, 189. (dalje: S. Hadžić & A. Velagić, *Balkanska praskozorja*).

4 *Србске Новине*, br. 78, Београд, 29. септембра 1843. год.

5 Fra Grga Martić, *Zapamćenja*, Zagreb 1906, 9-10; Galib Šljivo, *Omer Lutfi-paša*, 69-70, 71.

6 S. S. H. Muvekkīt, *Povijest Bosne*, knj. 2, Sarajevo 1999, 1022. (dalje: S. S. H. Muvekkīt, *Povijest Bosne*, knj. 2); G. Šljivo, *Omer Lutfi-paša*, 72.

7 Milan Prelog, *Povijest Bosne u doba osmanlijske vlade*, II dio (1739-1878), Naklada J. Studeničke i druga, Sarajevo (?), 68. (dalje: M. Prelog, *Povijest Bosne u doba osmanlijske vlade*, II dio (1739-1878)).

Naredba valije Mehmed Tahir-paše o sređivanju deftera za opremanje vojske i pribavljenu hranu, odnosila se i na kadiluke na krajnjim istočnim granicama Bosanskog ejaleta – Bihor⁸ i Trgovište (Rožaje).⁹ Veće prisustvo državnih činovnika na terenu, koji su popisivali muškarce starosti od sedamnaest do sedamdeset godina, uz koje je išla i oružana pratnja, uslovlila je smirivanje situacije u tim kadilucim nakon nemira koji su 1847. godine izbili oko pitanja uvođenja carina, ali izgleda sasvim kratko. Carinu kojoj su podlijegali Bihorci, uzeo je u zakup Jakup-beg, mutesellim Novog Pazara¹⁰ i time ovo pitanje, samo na kratko vrijeme, uklonio sa dnevnog reda. Samo nekoliko godina kasnije, poreska politika Tanzimata, nastojeće da posredni način sakupljanja poreza preko zakupaca poreza, zamijeni direktnim ubiranjem koji su vršili plaćeni državni službenici *muhasili*. Na taj način svi ostvareni prihodi išli su u centralnu riznicu.¹¹

Kratkotrajni mir uspostavljen na području kadiluka Bihor 1848. godine, bio je narušen novim odlukama bosanskog valije Tahir-paše. Naime, sredinom marta 1849. godine on je naredio ubiranje trećine, navodno, jer su ga za to molili *i raja i Turci*.¹² Slijedila je zatim naredba da obrada beglučkih zemljišta više ne

8 Bihor je geografska oblast na prostoru sjeveroistočne Crne Gore koja danas, u administrativnom pogledu, pripada opštinama Bijelo Polje, Berane i Petnjica. Svojim većim dijelom ona se prostire sa desne strane toka rijeke Lim, zahvatajući ukupnu površinu od oko 1.050 km². Uzimajući u obzir korito Lima kao prirodnu granicu prema oblasti Vasojevićima i obroncima planinskog masiva Bjelasice, moglo bi se reći da je Bihor, posmatran u tom smislu, smješten između dvije klisure – Tivranske na jugu i Kumaničke na sjeveru. Tivranska klisura odvaja Bihor od Beranske kotline, dok ga Kumanička klisura odvaja od Brodarevskog kraja. Utvrđeni Bihor grad, a sa njim i cjelokupna oblast, pali su pod osmansku vlast u vrijeme opsežnih osvajanja sultana Mehmeda II Fatiha. U do sada publikovanim radovima pojedini istoriografi su kao datum pada utvrđenog Bihor grada pod osmansku vlast, najčešće navodili 1455. godinu. Novija istraživanja i pronađeni dokumenti ukazuju da se taj događaj desio i nekoliko godina prije (Istanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Evrâki (MCE), 36-03, 125-145). Sa zauzimanjem Bihora, pod osmansku vlast došla je i župa Budimlje, kao i čitava oblast Gornjeg Polimlja. Ubrzo nakon pada Bihor grada bio je formiran i kadiluk Bihor, čija je teritorija, tokom vremena, bila nekada veća, a nekada manja. U širem pogledu područje Bihora se, sasvim prirodno, vezivalo za Bijelo Polje i Rožaje, kao dva najznačajnija onovremena gradska središta. Različite administrativne podjele ovaj kraj su vezivale za Novopazarski sandžak. Prošlošću Bihora bavili su se, između ostalih, Milisav V. Lutovac, Olga Zirojević, Raif Hajdarpašić, Salija Adrović, Izet Šabotić, Jovo Medojević, Tatjana Katić, Ema Miljković, Milan Lj. Bulatović, Zumber Muratović, Marijan Premović, Sait Š. Šabotić, Admir Adrović...

Rožajska oblast se prostire na krajnjem istočnom dijelu Crne Gore. Od susjednih oblasti odvojena je visokim planinama: Žljeb, Hajla, Mokra planina, Cmiljevica, Krš, Turjak, Vlahovi, Krstača, Gradina, Vranjača, Petka i Karaula (Branko Radojičić, *Geografija Crne Gore – društvena osnova*, Podgorica 2002, 575, 577). Ovo područje je imalo burnu prošlost. Pod osmansku vlast ovaj kraj je pao 1455. godine. Jedno vrijeme je pripadao Prizrenskom sandžaku, potom i Skadarskom. Osmansko utvrđenje Rožaje podignuto je 1638. godine. U osmanskoj administraciji rožajska oblast se naziva Trgoviška kaza, a centralno naselje Trgovište, odnosno Rožaj(e). Nalazeći se na važnoj saobraćajnici koja je povezivala Skadar sa Novim Pazarom i ostalim naseljima u kontinentalnom dijelu Balkana, Rožaje je imalo ulogu važnog tranzitnog mjesta.

9 S. S. H. Muvekkit, *Povijest Bosne*, knj. 2, 1022.

10 *Isto*, 1018.

11 S. Hadžić & A. Velagić, *Balkanska praskozorja*, 162 (vidi napomenu 341).

12 G. Šljivo, *Omer Lutfi-paša*, 89.

može biti besplatna i da se troškovi oko održavanja njegovog dvora i administracije moraju organizovati na drugačiji način.¹³ Agrarni odnosi koji su bili regulisani po jednom anahronom modelu, još više su se zakomplikovali kada je centralno pitanje u njima postala fiskalna politika.¹⁴ Posebno teška mjera bila je naredba o ubiranju desetine u korist države. Ta odluka, koja je važila za cjelokupni Bosanski ejalet, u Bihoru je dočekana sa ogorčenjem i sasvim očekivano je izazvala revolt tamošnjih aga i begova. Smatrajući da se takvim mjerama doprinosi pogoršanju njihovog ekonomskog stanja, a i stanja njihovih čifčija, čiji bi novac sada odlazio u valijinu blagajnu, pripadnici uglednih begovskih porodica iz Bihora (Ćorović, Hajdarpašić, Begović, Batilović i dr), su 1849. godine pokušali da ospore njihovo usvajanje.¹⁵ Bihorski begovi, među kojima se posebno isticao Hasan-beg Ćorović, su oko sebe okupili svoje čifčije i bili spremni da se upuste i u oružanu borbu.¹⁶ Bez obzira što su predstavnici lokalne vlasti uviđali realnu opasnost, oni nisu mogli odlučnije reagovati. Direktno ukidanje desetine od strane države nije se moglo primijeniti sve dotle dok se ne ukine timarski sistem.¹⁷

Znajući da krajnje represivnim mjerama ne mogu ugušiti nemire koji su se rasplamsali u Bihoru i njegovom susjedstvu, predstavnici centralne vlasti su skadarskom sandžak-begu, zbog teritorijalne bliskosti, administrativne pripadnosti¹⁸ i lakše mogućnosti angažovanja vojnih snaga, preporučivali opreznost koja može doprinijeti da se stvar riješi na najbolji način.¹⁹ Kako stanje nije bilo ništa bolje ni u susjednim krajevima, to su se begovima i agama iz Bihora ubrzo pridružili i begovi i age sa područja Rožaja, ne želeći da prihvate odluke bosanskog valije Tahir-paše. Pošto taktika pregovora i odugovlačenja nije davala rezultate, pa čak ni propisivanje odredbi o vrijednosti kovanog novca,²⁰ nezadovoljstvo se produbljivalo. U takvim okolnostima uslijedila je i iznenadna smrt Tahir-paše, 20. maja 1850. godine.²¹

13 S. S. H. Muvekkīt, *Povijest Bosne*, knj. 2, 1026-1027.

14 Василь Поповић, *Аграрни односи у Босни и турски нереди за вријеме реформног режима Абдул Меџида (1839-1861)*, Београд 1949, 71, 75, 83, 90.

15 У вријеме о коме је овдје ријеч, једна породица је просјечно плаћала око 110-130 гроша даџбина, што је била прилично велика сума.

16 Прва реакција на овај валijin заhtjev била је побуна у Крајини, тацније у Врнограчу, која је избила 6. јула 1849. године, под вођством диздара Церића из Буџима и Алаге Ризвића из Велике Кладуше. Побунjenици су сматрали да је такав нацн убиранија десетине нови порез (*Bosna i Hercegovina од најстаријих времена до краја Другог свјетског рата*, Сарајево 1998, 198; G. Šljivo, *Omer Lutfi-paša*, 114, 122). Након Крајине, избијале су побуне и у другим крајевима.

17 Ahmed S. Aličić, *Desetina u Bosni polovinom XIX vijeka, Prilozi*, Institut za historiju, XVI, 17, Сарајево 1980, 133. (dalje: A. S. Aličić, *Desetina u Bosni polovinom XIX vijeka*).

18 Godine 1850. Bihor и Trgoviste су били у саставу live Prizren (*Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye (S.D.A.O)*, sene 1266, s. 65; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade, Meclis-i Vâla (İ. MVL), 175, 5186 (Zahvalnost за превод докумената са староосманског језика, коришћених у овом раду, upućujemo mr. Admiru Adroviću, istoričaru, који нам је несебично ишао у susret).

19 BOA, İ. MVL, 134, 3624 (19. Rebiülevvel 1265. – 12. februar 1849).

20 Опширније: S. S. H. Muvekkīt, *Povijest Bosne*, knj. 2, 1028-1029.

21 S. S. H. Muvekkīt, *Povijest Bosne*, knj. 2, 1030; Izet Šabotić, *Agrarne prilike u Bosanskom ejaletu (1839-1878)*, Tuzla 2013, 100. (dalje: I. Šabotić, *Agrarne prilike u Bosanskom ejaletu*).

Svjesna lošeg stanja i nezadovoljstva u Bosanskom ejaletu, centralna vlast je na mjesto umrlog Tahir-paše, postavila mušira Hafiz-pašu, stavljajući mu kao hitan zadatak da pripremi doček seraskeru rumelijske vojske Omer Lutfi-paši, koji je bio određen da uspostavi mir u Bosanskom ejaletu i sprovede planirane reforme.²²

Omer Lutfi-paša je u Sarajevo ušao 4. avgusta 1850. godine.²³ Njegov dolazak unio je posebnu radost među hrišćanske stanovnike Bosanskog ejaleta, jer su se nadali poboljšanju položaja u kome su se nalazili. Već 16. avgusta Omer Lutfi-paša je na Musali u Sarajevu, dao da se pročita sultanov ferman o njegovom postavljenju za vrhovnog vojnog komandanta u Ejaletu i o namjerama vlasti da reforme budu sprovedene.²⁴

Jedna od prvih mjera koju je preduzeo Omer Lutfi-paša, bila je upućivanje predloga Uzvišenoj Porti da valijska stolica iz Travnika bude premještena u Sarajevo, koje je bilo stvarni centar Ejaleta Bosna. Porta je na njegov zahtjev pozitivno odgovorila.

Svojim sigurnim djelovanjem Omer Lutfi-paša je gušio ustanička žarišta na tlu Bosanskog ejaleta, ali su novi problemi iznova iskrsavali. Kulminacija dešavanja uslijedila je sa odlukom države, hidžretske 1267. godine (1851), da sve timare uzme pod svoju kontrolu i putem licitacije ih ustupa zainteresovanim timarnicima, odnosno zakupnicima, koji bi dio nadoknade davali starim vlasnicima.²⁵ Smatrajući takve odluke pogubnim po sopstvene interese, ugledne begovske porodice iz Bihora su ustale protiv njihovog sprovođenja u djelo. Prije zahuktavanja bune, bihorski prvaci su osluškivali vijesti o stanju u centralnim i zapadnim djelovima Bosanskog ejaleta. U već zahuktaloj situaciji desilo se i ubistvo jednog hrišćanina po imenu Ato i još *dva Turčina* u blizini Sjenice u martu 1851. godine o čemu su izvjestile *Srbske Novine*.²⁶ Osjećajući da stanje nije dobro i da bi svakog časa varnica nezadovoljstva mogla prerasti u otvoreni sukob, Omer Lutfi-paša je zatražio da se u Skadru pokrene akcija upisivanja dobrovoljaca u vojne spiskove, nakon čega bi tako formirane jedinice krenule prema Bosanskom ejaletu. Za te potrebe Omer Lutfi-paša je naredio Hadži Mustafi Kočijaniju da pođe do Prištine i tamo pokuša vrbovati zainteresovane dobrovoljce. Svakom pojedincu koji bi stupio u te jedinice, bilo je obećano da će dobiti 7 fr. i 20 kr. na mjesec, osim hrane.²⁷

Dok je trajalo stvaranje dobrovoljačkih jedinica i dok su one upućivane prema centralnim i zapadnim djelovima Bosanskog ejaleta, pobunjenički plamen

22 G. Šljivo, *Omer Lutfi-paša*, 171; Senaid Hadžić, *Bosna i Hercegovina u vrijeme pojave (veliko) nacionalnih ideja*, Tuzla 2016, 241. (dalje: S. Hadžić, *Bosna i Hercegovina u vrijeme pojave (veliko) nacionalnih ideja*).

23 G. Šljivo, *Omer Lutfi-paša*, 210; I. Šabotić, *Agrarne prilike u Bosanskom ejaletu*, 101

24 S. Hadžić & A. Velagić, *Balkanska praskozorja*, 190-192.

25 Sve do 1851. godine na snazi je bio zakon prema kome su timari, u slučaju smrti timarnika, ukoliko je imao muške djece, prelazili u njihovo vlasništvo. U slučaju da nije imao muških nasljednika, timar se prenosio na treće lice. Te poslove obavljao je ovlašćeni činovnik koji je imao naziv *timar-defterdar*. S. S. H. Muvekkit, *Povijest Bosne*, knj. 2, 1048-1049.

26 *Srbske Novine*, br. 37, Beograd, 31. marta 1851, 144.

27 *Srbske Novine*, br. 42, Beograd, 14. aprila 1851, 164.

planuo je i u Bihoru, a zatim u rožajskom kraju²⁸ u ljeto 1851. godine.²⁹ Pobuna je, sa promjenljivom snagom, trajala do početka jeseni što se vidi iz izvještaja konzula Atanackovića koje je upućivao u Beč.³⁰ Naročito je bila izražena u selima u kojima su begovski posjedi činili većinu obradivih površina, a koja su gravitirala većim naseljima poput Lozne i Radulića, mada po svojoj ratobornosti i zahtjevima za njima ni malo nisu zaostajali ni stanovnici sela koja su gravitirala Rožajama. Prema podacima sa kojima je raspolagao austrijski konzul Dimitrije Atanacković, u Bihoru je bilo 1.500 pobunjenika.³¹ Razumljivo je da je do ovih podataka konzul Atanacković došao posrednim putem, preko obavještajaca, tako da prema navedenom broju pobunjenika treba biti oprezan. No, bez obzira na tu činjenicu i da ih je bilo znatno manje, s obzirom na veličinu područja zahvaćenog nemirom, broj pobunjenika nije bio za zanemarivanje. Na žalost, u svojim izvještajima Atanacković, što je sasvim i razumljivo, ne pominje ko je bio inicijator, odnosno vođa pobune, koja je, po svoj prilici, bila izraz kolektivnog duha. Tokom svojih istupa pobunjenici su javno manifestovali da ne žele da plaćaju previsoke poreze koji su, u tom trenutku, bili zavedeni u tom dijelu Bosanskog ejaleta.³² Sa namjerom da sa predstavnicima sandžачких власти dogovori smirivanje situacije, iz Sarajeva se prema Novom Pazaru, uputio Omer Lutfi-paša sa svojom pratnjom. Došavši u Novi Pazar, Omer Lutfi-paša je dogovorio da se za gušenje pobune, angažuju snage iz Skadra, kojima bi komandovao Mahmud-beg. U direktnom angažovanju te snage su uspjele da uguše pobunu, odvođeci u ropstvo nekoliko uglednih aga i begova iz Bihora i Rožaja.³³ Sa pohvatanim begovima i agama, Omer Lutfi-paša je surovo postupao. Za neke od njih tražio je otkup u novcu. Nakon sprovedenih istraga,

28 Trgovište (Rožaje) je 1847. godine izdvojeno iz Skadarskog i pripojeno Bosanskom ejaletu (Berislav Gavranović, *Bosna i Hercegovina od 1853-1870*, Sarajevo 1956, 76). To je, sudeći prema drugim izvorima, trajalo kratko, jer 1850. godine ovo područje je bilo u sastavu Prizrenskog sandžaka.

29 Владимир Стојанчевић, *Јужнословенски народи у Османском царству од Једренског мира 1829. до Париског конгреса 1856. године*, Београд 1971, 295, 314. (dalje: В. Стојанчевић, *Јужнословенски народи у Османском царству*).

30 Sagledavajući ukupnu situaciju u Bosanskom ejaletu, konzul Atanacković je u jednom pismu iz jula 1851. godine konstatovao da u njemu *vlada opšte nezadovoljstvo*. Noel Malcom, *Bosna, Kratka povijest*, Sarajevo 2011, 102.

31 Генерални конзул Атанацковић – Кнезу Шварценбергу, № 689, Сарајево, 18. децембар 1851. (*Босна и Херцеговина за вријеме везировања Омер-паше Латаса (1850-1852)*), Исправе из Бечког Државног архива сабрао Фердо Шишић, Зборник за Историју, језик и књижевност српског народа, друго одјељење, књ. XIII, СКА, Београд 1938, 421). (dalje: *Босна и Херцеговина за вријеме везировања Омер-паше Латаса (1850-1852)*).

32 Ејуп Мушовић, *Муслимани Црне Горе од пада Зете (1499)*, Нови Пазар 1997, 110. (dalje: Е. Мушовић, *Муслимани Црне Горе*).

33 Генерални конзул Атанацковић – Кнезу Шварценбергу, № 473, Сарајево, 28. август 1851. (*Босна и Херцеговина за вријеме везировања Омер-паше Латаса (1850-1852)*, 372; Миомир Дашић, Хајдучија и четовање на Горњим токовима Лима и Таре од средине XIX вијека до почетка Велике источне кризе (1875-1878), *Историјски записи*, 1, Титоград 1979, 23-24. (dalje: М. Дашић, *Хајдучија и четовање на Горњим токовима Лима и Таре од средине XIX вијека до почетка Велике источне кризе (1875-1878)*).

oni koji su smatrani manje krivim, ili čija krivica nije mogla biti dokazana, bili su pušteni iz zatvora 1853. godine.³⁴

Intervencijom Omer Lutfi-paše buna je bila ugušena, ali njeni uzroci nisu bili otklonjeni. Po ugušivanju pobune, smatrajući da najveću odgovornost snose predstavnici lokalne vlasti, Omer Lutfi-paša je izvršio određene promjene smjenjujući „domaće“ predstavnike vlasti, na čija je mjesta doveo ljude koji su bili iz drugih krajeva Osmanskog carstva.³⁵ Posebnu pažnju Omer-paša je posvetio sastavu lokalnih medžlisa i sudova u koje je postavljao pristalice reformi i predstavnike hrišćana. Mještanima onih sela koji su podnijeli zahtjev za popravku postojeće ili podizanje nove crkve, izlazilo se u susret.³⁶ Sa tim potezima ruralna vjerska arhitektura je poprimala na svojoj raznolikosti. Nakon tih mjera, a sagledavajući ukupnu situaciju, Omer Lutfi-paša je bio svjestan da mora izvršiti ukidanje timara, ukoliko želi da ostvari kakav-takav mir u Bosanskom ejaletu.³⁷

Da bi namjera bila što lakše realizovana iznova je trebalo pristupiti popisivanju prihoda od desetine.³⁸ Kada je za to Medžlisi kebir (Veliko vijeće Ejaleta) dobio dozvolu, za popisivače su određeni obrazovani ljudi, uglavnom kadije ili druge efendije.³⁹ Popisivači su tokom rada unosili sva naselja i druge lokalitete koji su bili od značaja za prihode desetine. Takođe su taksativno navodili sve proizvode i iznose desetine od svakoga od njih pojedinačno. Nakon toga su utvrđivali novčanu vrijednost desetine na osnovu cjenovnika koji su donosila vijeća odgovarajućih upravnih jedinica.⁴⁰ Defteri nastali za ove namjene nazivaju se *A'šar defteri* (defteri desetine).⁴¹ Podaci o Bihoru i Trgovištu (Rožaju), sadržani su u *A'šar defteru* live Novi Pazar, u kojoj je bilo 900 timarnika i zaima.⁴² U tabeli koja slijedi date su vrste proizvoda, količina u okama, cijena i iznos desetine u grošima za kazu Bihor sa Trgovištem za hidžretsku 1267. i 1268. godinu (1850/'51, 1851/'52).⁴³

34 M. Prelog, *Povijest Bosne u doba osmanlijske vladave*, II dio (1739-1878), 77.

35 S. Hadžić, *Bosna i Hercegovina u vrijeme pojave (veliko)nacionalnih ideja*, 241.

36 BOA, A. MKT. UM, 119, 94, 22. Ramazan 1269. – 28. jun 1853. (Već od Hatišerifa iz 1839. godine među nemuslimanskim stanovništvom probudila se želja za izgradnjom crkvenih objekata. Zahtjevi su pristizali iz raznih krajeva države, ne samo za izgradnju i obnavljanje, već i zaštitu od razbojnika. Vlast je izlazila u susret mnogim zahtjevima, tražeći da se, tamo gdje je bilo potrebno, zadrži izvorni oblik građevine. U ovim postupcima poštovana je i procedura koju je propisala centralna vlast, što je do 1856. godine podrazumijevalo i izdavanje fetve).

37 A. S. Aličić, *Desetina u Bosni polovinom XIX vijeka*, 133.

38 *Isto*, 134.

39 *Isto*, 134.

40 *Isto*, 134.

41 *Isto*, 135.

42 *Isto*, 136. Original *A'šar deftera* za livu Novi Pazar, za hidžretsku 1267/1268. godinu (1850/1851, 1851/1852. godinu), kao i za live Hercegovina, Zvornik, Travnik i Banja Luka, čuva se u Ankari u depoima Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü pod zajedničkom oznakom *Defteri za Bosnu*. Defter za livu Novi Pazar ima oznaku 123. A. S. Aličić, *Desetina u Bosni polovinom XIX vijeka*, 140.

43 A. S. Aličić, *Desetina u Bosni polovinom XIX vijeka*, 169-170.

Vrsta proizvoda	Količina oka	Cijena para	Iznos groša
Pšenica	86.346	25	53.966
Ječam	121.754	18	54.789
Raž	16.945	11	4.660
Sklata	800	12	240
Krupnik	24.597	10	6.149
Zob	76.012	10	19.003
Kukuruz	72.093	20	36.047
Heljda	19.477	14	6.817
Proso	32	12	10
Sijeno	452.529	6	67.889
Konoplja	2.778	80	3.498
Sjeme konoplje	172,5	20	86
Grah	2.343	40	2.343
Kupus	2.172	6	2.172
Šljive	24.807	4	2.481
Jabuke	7.539	2	377
Kruške	2.468	3	186
Orasi	67	40	67
Duhan	385	80	769
Med	1.724	140	6.032
Krompir	1.793	6	269
Crveni luk	69	15	26
Dunja	---	---	---
Crvena boja	---	---	---
Porez na voćnjake	---	---	---
U k u p n o:			268.116
Vrsta proizvoda	Količina oka	Cijena para	Iznos groša
Pšenica	67.847	16	27.138
Ječam	81.919	12	24.575
Raž	9.177	9	2.065
Sklata	1.566,5	8	313
Krupnik	16.015	6	2.402
Zob	59.634	10	14.909
Kukuruz	52.766	20	26.383
Heljda	13.342,5	14	4.670
Proso	35	12	11
Sijeno	406.025	4	40.603
Konoplja	1.878	80	3.756
Sjeme konoplje	952,5	20	476
Grah	2.059,5	40	2.060
Kupus	13.584	6	2.038

Šljive	16.776,5	4	1.678
Jabuke	831	2	42
Kruške	74	3	6
Orasi	275	40	275
Duhan	111,5	80	223
Med	1.764,5	140	6.176
Krompir	2.214	6	332
Crveni luk	1	15	0,5
Dunja	2	---	---
Oskoruše	23	8	5
Crvena boja	3	---	---
Porez na voćnjake	431	---	---
U k u p n o:			160.136?

Dok su još trajale borbe sa pobunjenicima po raznim djelovima Bosanskog ejaleta, Omer Lutfi-paša je sredinom januara 1851. godine uspostavio novu administrativnu podjelu, dijeleći ga na četiri kajmakamije, od kojih je svaka imala po deset mudirluka.⁴⁴ Prema mišljenju historičara Galiba Šljiva, Latas je ovim potezom *pokušao umanjiti značaj Bosanskog ejaleta u cjelini*.⁴⁵ Na osnovu onoga što se može saznati iz onovremene štampe, tokom januara 1851. godine bilo je ustanovljeno pet kajmakamija i to: Bihać, Banja Luka, Travnik, Tuzla i Novi Pazar.⁴⁶ Prema pisanju Hazima Šabanovića, Omer Lutfi-paša je administrativne reforme izvršio na način što je Bosanski ejalet bio podijeljen na dva vilajeta (naziv koji je zamijenio termin ejalet) – Bosanski i Hercegovački. Bosanski vilajet se dijelio na šest kajmekamluka (okruga) i to: sarajevski, travnički, banjalučki, bihaćki, zvornički i novopazarski, i mudirluke (srezove) koji su se teritorijalno razlikovali od sandžaka, odnosno kadiluka. U okviru novopazarskog kajmekamluka bili su sljedeći mudirluci: Novi Pazar (s Mitrovićom i Banjskom), Višegrad, Sjenica (sjedište kajmekama), Akova (Bijelo Polje s Bihorom), Trgovište (Rožaje) i Nova Varoš.⁴⁷ Hercegovački vilajet imao je sljedeće mudirluke (okruge): mostarski, trebinjski i pljevaljski.

44 *Босна и Херцеговина за вријеме везировања Омер-паше Латаса (1850-1852)*, 248-251; G. Šljivo, *Omer Lutfi-paša*, 312.

45 G. Šljivo, *Omer Lutfi-paša*, 312.

46 *Србске Новине*, бр. 7, Београд, 18. јануара 1851, 24.

47 BOA, I. MVL, 14182, 17 (17. Ša' ban 1271. – 4. maj 1855. godine). Ovakva administrativna podjela zadržaće se do jula 1865. godine kada je donijeta posebna uredba za Bosanski vilajet. Naime, pomenutom uredbom obnovljen je Bosanski vilajet i podijeljen na sedam sandžaka, među kojima je bio i Novopazarski sa sjedištem u Sjenici. Tom prilikom su kajmakamluci promijenili ime u sandžake ili live. Kaza Akova sa Bihorom je i tada ostala u sastavu Novopazarskog sandžaka. Ta administrativna promjena bila je u Osmanskom carstvu uvedena po uzoru na Francusku, a njenu osnovu činili su: vilajeti (pokrajine), koji su se dijelili na sandžake (okruge), a ovi na kaze (srezove). Manje administrativne jedinice od kaza bile su nahije (opštine). Na čelu vilajetske uprave nalazio se valija, u sandžaku kajmakam, a u okrugu mudir. Od 1867. godine, kada je donijeta Uredba o organizaciji vilajeta, upravljači sandžaka se nazivaju mutesarifi, a kaza (srezova) kajmakami, koji su bili i zapovjednici policijskih snaga svoje kaze. Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo 1959, 233-234.

Sprovedeni reformski koraci od strane Omer Lutfi-paše označili su završetak jednog dugog perioda istorije Bihora i ulazak tog područja u razdoblje drugačijih društvenih odnosa. Uloga bihorskog begovata bila je značajno narušena, što se odrazilo i na izmjene u odnosu kmetova prema njima. U Latasovoj oružanoj intervenciji 1851. godine stradali su ugledni bihorski seoski prvaci, koji su imali snage da svojim istupima, onima iz svoga okruženja, ukažu na njihovo loše stanje i težak položaj.⁴⁸

U okviru reformi koje je sproveo mušir Omer Lutfi-paša, kadiluku Bihor je pridružena teritorija ranijeg kadiluka Trgovište, pa se on, u osmanskoj administraciji, od tada pa do narednih reformi sprovedenih početkom sedme decenije XIX vijeka, zvao kaza Bihor sa Trgovištem, o čemu nas obavještavaju izvori osmanske provenijencije.⁴⁹ Ovaj važan podatak ima poseban značaj među podacima koji se odnose na administrativne podjele Bosanskog ejaleta. U ovoj kazi bilo je 318 naselja, mahala i sl, zbog čega je ona, izvjesno vrijeme, bila najveća kaza u Bosanskom ejaletu.⁵⁰ Razlozi za objedinjavanje dva susjedna kadiluka, ležali su u lakšoj kontroli njihove teritorije i stanovništva koje je sredinom XIX vijeka bilo sklono čestim nemirima i pobunama. Drugi razlog za ovakvo postupanje Omer Lutfi-paše, treba tražiti u strateškom položaju područja Bihora i Trgovišta, koja su bila smještena na samoj istočnoj granici Bosanskog ejaleta, gdje se on graničio sa Rumelijskim ejaletom i južno sa područjem Skadarske live. Loše iskustvo sa Arbanasima, sa kojim su se bosanski namjesnici susreli tokom nemira u Krajini sredinom XIX vijeka,⁵¹ ukazivalo im je na primjenu drugačijih, reklo bi se fleksibilnijih pristupa u rješavanju problema u pogledu etničkog sastava vojničkih posada na strateški važnim mjestima, kakva su bila Bihor i Trgovište. Ova područja su, takođe, kao i Krajina, smatrana *serhadskim* i u tom smislu im je trebalo dati na važnosti. Upravo tu je moguće uočiti i treći razlog koji je Omer Lutfi-pašu opredijelio da se odluči za pomenute mjere, a on se odnosio na mogućnost lakše regrutacije mladića prispjelih za vojsku sa jedinstvenog administrativnog područja, nego ako se, kao ranije, radilo o dva posebna kadiluka. U vrijeme kada su popisivači Omer Lutfi-paše vršili popis kaze Bihor, nije se mogao utvrditi veliki broj timarnika.⁵² Razlog je bio taj što su pojedina naselja bila upražnjena, dok su druga pripadala carskom hasu.

48 Slično je bilo i u drugim djelovima Bosanskog ejaleta. Vidi: I. Šabotić, *Agrarne prilike u Bosanskom ejaletu*, 104.

49 A. S. Aličić, *Desetina u Bosni polovinom XIX vijeka*, 169.

50 *Isto*, 169 (obradi pažnju na napomenu 51).

51 G. Šljivo, *Omer Lutfi-paša*, 167.

52 A. S. Aličić, *Desetina u Bosni polovinom XIX vijeka*, 138-139.

Međutim, i pored toga sva naselja su popisana izmiješano, s tim da prihodi u pojedinim od njih nisu mogli biti utvrđeni, jer su se stanovnici tih sela odmetnuli uzimajući učešća u buni koja je bila u toku.⁵³

Iako je izgledalo da je Omer Lutfi-paša do kraja sproveo planirane reforme, kmetovi-seljaci islamske i pravoslavne religije i dalje su ostali ekonomski opterećeni, što je bilo dovoljan razlog za nove pobune.⁵⁴ To će jasno pokazati nemiri koji su izbili novembra 1852. godine,⁵⁵ nastavljavajući se i s proljeća 1853. godine, kada je izbila nova buna u kazi Bihor sa Trgovištem.⁵⁶ Pobuna s kraja 1852. godine izbila je zbog naredbe Omer Lutfi-paše donijete 1851. godine, da se započne sa kupljenjem harača za narednu godinu, koji je iznosio 45 groša.⁵⁷ Za one koji bi utajili porez, bilo je predviđeno da idu u *surgunluk za 6 godina*.⁵⁸ Iako je i ta pobuna bila pacifikovana, prisutno nezadovoljstvo među bezemljašima ostalo je da i dalje tinja i vrlo lako i brzo se moglo pretvoriti u vatru koja je mogla zahvatiti cjelokupno područje. Prema navodima jednog osmanskog izvora, vrata za tanzimatske reforme u Bihoru i Trgovištu bila su otvorena tek 1854. godine.⁵⁹ Da bi takva dešavanja spriječili, ugledniji mještani Rožaja su 1859. godine uputili jednu delegaciju u sultanovu prijestonicu, kako bi njeni članovi ukazali na teško ekonomsko stanje seljaštva i uticali da se ono popravi.⁶⁰ Međutim, i pored takvih koraka, ništa bitnije se nije promijenilo na planu popravljavanja stanja u oblasti agrarnih odnosa u kadiluku Bihor sa Trgovištem. U tom pogledu potrebne korake nisu preduzimali ni sudovi, upravo iz razloga što je u sudstvu tanzimatski sistem ponajmanje zaživio.⁶¹ Osiromašeno seljaštvo je, usljed toga, i dalje odbijalo da plaća svoje fiskalne obaveze pa i da priznaje nadležnost državnih sudova u sporovima koji su, po tom

53 *Isto*, 169 (obradi pažnju na napomenu 51).

54 *Босна и Херцеговина за вријеме везировања Омер-паше Латаса (1850-1852)*, 372. U knjizi Vilijama Dentona, sveštenika anglikanske crkve, pod nazivom *Kristijani u Turskoj*, na jednom mjestu se kaže i ovo: *Поред свег тога трпи и пати и турски сељак, само у много мањој мјери...* Vidi: B. A. Дентон, *Кристјани у Турској*, Нови Сад 1864, 68. Stanje seljaka kmetova u Bosanskom ejaletu po Omer-pašinih reformama, franjevac Ivan Frano Jukić je opisao na sljedeći način: *Turčin i kršćanin na ništa je dotjeran i u prosjake je otpraćen. Sjeme, koje je on posijao (Omer-paša – primj. autora), ragjati će unaprijed dračom i glogovinom*. M. Prelog, *Povijest Bosne u doba osmanlijske vlade*, II dio (1739-1878), 78.

55 BOA, Sadâret, Mühimme Kalemi Evrakı (A.) MKT. MHM), 49, 96, 25. Muharrem 1269. – 7. novembar 1852. god.

56 *Konzul Atanacković - Grofu Buol-Schauenstein-u*, Sarajevo, № 1108, 12. oktobar 1853. Dokument je objavljen u: Berislav Gavranović, *Bosna i Hercegovina od 1853. do 1870. godine*, Građa, knj. IV, Odjeljenje Istorisko-filoloških nauka, knj. 2, Naučno društvo N. R. Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1956, 78.

57 В. Стојанчевић, *Јужнословенски народи у Османском царству*, 295.

58 Владимир Ђоровић, Из Дневника Прокопије Чокорила, *Гласник Земалског музеја у БиХ*, XXV, св. 2, Сарајево 1913, 195.

59 BOA, I. MVL, 14182, 16 (16. Ša' ban 1271. – 3. maj 1855. godine).

60 Е. Мушовић, *Муслимани Црне Горе*, 110; М. Дашић, *Хајдучија и четовање на Горњим токовима Лима и Таре од средине XIX вијека до почетка Велике источне кризе (1875-1878)*, 25.

61 I. Šabotić, *Agrarne prilike u Bosanskom ejaletu*, 104.

osnovu, nastajali.⁶² To je posebno bilo izraženo među seljacima hrišćanima.⁶³ Na ovom mjestu takođe je potrebno ukazati i na činjenicu da među istoričarima ima i onih koji zastupaju mišljenje da su zbog ekonomskih odnosa i njihovog uređenja, u podizanju pobuna prednjačili isključivo stanovnici hrišćanske konfesije, što jasno negiraju navedeni podaci.

Uspostavljenom administrativnom podjelom uloga kadije Bihora uveliko je porasla. Istina, uvećanje teritorije kaze, na koju se proširila njegova nadležnost, donijela mu je uvećanje i veću složenost obima posla, u čijem obavljanju mu je pomagao naib. Sa uvećavanjem moći koju je koncentrisao u svojoj funkciji, uvećavala se i odgovornost bihorskog kadije. Tom izazovu trebalo je naći pravu mjeru.

Omer Lutfi-paša se krajem aprila 1852. vratio u prijestonicu Osmanske države – Istanbul. Među stanovnicima Bosanskog ejaleta ostao je upamćen kao đaur paša, odnosno kao čovjek koji je posvuda imao uhode i špijune koji su, *po njegovoj želji, potvaranjem svakojakim, opazivali, i činili da dopadnu tamnice i glave da pogube*, oni koji nisu željeli postupati po njegovim naredbama.⁶⁴

Zaključak

Osmanska istorija XIX vijeka obilježena je upravnim reformama koje su uveliko uticale na promjenu slike te države u očima Evropljana. Donošenje Hatišerifa od Gulhane Osmanska država je napravila odlučujući korak u uvažavanju ljudskih prava i sloboda uveliko se približavajući evropskim društvima građanskog tipa. Sa tim značajnim pravnim aktom započeo je i period Tanzimata koji će trajati sve do donošenja Ustava 1876. godine. Ipak, najavljenim promjenama i dinamikom njihovog sprovođenja, nije bilo zadovoljno ni hrišćansko ni muslimansko stanovništvo u balkanskim provincijama. Dok su hrišćani očekivali potpuno rješavanje njihovog ekonomsko-socijalnog i političkog statusa, stanovnici islamske religije su u sprovođenju reformi vidjeli težnje da se ukinu neke tradicionalne institucije, sa kojima je, navodno, odlazio i privilegovani položaj. Upravo zbog takvog shvatanja na tlu Bosanskog ejaleta javile su se mnoge pobune koje su bile izraz neslaganja sa tanzimatskim težnjama. Svjesna situacije u kojoj se našla, centralna vlast ipak nije željela da poklekne pred otporom koji se javio u sprovođenju planiranih reformi. Centralna provincija koju je trebalo pacifikovati

62 В. Стојанчевић, *Јужнословенски народи у Османском царству*, 235; Uz navedeno, potrebno je dodati da se radi o periodu u kome je ministarstvo finansija Osmanske države imalo velikih problema oko vanrednih izdataka, tako da se vrlo malo pažnje moglo posvetiti ulaganju u poljoprivredu. U toku 1859. godine, dakle kada je delegacija iz Rožaja boravila u Istanbulu, država je štampala šest-procentne obligacije na 4,5 miliona f. st. Ibrahim Tepić, O finansijskom položaju Bosne i Hercegovine u sastavu Osmanskog carstva od 50-tih do 70-tih godina XIX stoljeća u svijetlu ruskih izvora, *Prilozi Instituta za istoriju*, Sarajevo 2008, 13-14.

63 I. Šabotić, *Agrarne prilike u Bosanskom ejaletu*, 104.

64 *Narodne novine*, god. XVIII, br. 132, Zagreb, 10. jun 1852. god.

i u kojoj je trebalo ukloniti nezadovoljstvo prema idejama koje su dolazile iz prijestonice, bio je Bosanski ejalet. Taj zadatak Porta je povjerila izuzetno sposobnom generalu Omer Lutfi-paši.

Opremljen sa 34 topa, 11 bataljona pješadije i 1.500 tovara džebhane, Latas je u Sarajevo stigao avgusta 1850. godine. Iako je na jednom od sastanaka sa najuglednijim prvacima izložio zahtjeve centralne vlasti, njegove riječi kao da nisu bile shvaćene. Štaviše, otpor reformskim težnjama postao je agresivniji. Na takvo ponašanje Omer Lutfi-paša je reagovao odlučno i oštro, ispoljavajući svu svoju energičnost.

Otpor reformama bio je prisutan i u kadilucima Bihor i Rožaj, zbog čega je Omer paša morao vojno intervenirati i na toj strani. Pobuna je najprije izbila u Bihoru, a zatim na području kadiluka Rožaj u ljeto 1851. godine. Učešća u pobuni uzelo je, prema austrijskim izvorima, oko 1.500 pobunjenika. Vojne jedinice koje su stavljene pod komandu Omer Lutfi-paše, a bile upotrijebljene za slamanje ove pobune, bile su stacionirane u Skadru. Neposredni komandant ovih snaga, Mehmed-beg, reagovao je sa odlučnom žestinom i pobunjenike prisilio na polaganje oružja. Najodlučniji protivnici reformi, oni koji nisu stradali u sukobu sa regularnim jedinicama osmanske vojske, bili su pohvatani i otpremljeni na suđenje u Sarajevo. Predstavnici austrijskog diplomatskog kora čestitali su Omer-paši na njegovim uspješnim intervencijama. Nakon obračuna sa ustanicima Omer-paša je nastavio sa radom na sprovođenju reformi. Nezadovoljan funkcionisanjem lokalne uprave u kadilucima Bihor i Rožaj, Omer Lutfi-paša je pribjegao administrativno-teritorijalnim promjenama, odnosno upravnom objedinjavanju ova dva područja. Na taj način je stvoren kadiluk Bihor sa Trgovištem, koji je jedno vrijeme, prema broju naselja, bio najveći kadiluk Bosanskog ejaleta. Nezadovoljni stanovnici Bihora i Rožaja bili su prinuđeni da za izvjesno vrijeme pritaje i sačekaju povoljniju priliku za ispoljavanje svojih namjera.

Iako je Omer-pašina akcija dala rezultate u smislu eliminisanja najokorjelijih protivnika reformi, ona preko noći nije mogla ukloniti uzroke nezadovoljstva. Zbog toga je na području Bihora i Trgovišta (Rožaja), nova buna uslijedila već krajem 1852, a naredna s proljeća 1853. godine. Odlučna da istraje u reformama, vlast se nije dala pokolebati, već je i ovoga puta istupila sasvim sračunato i organizovano. Slamanjem i ovih pobuna država je uvjeravala svoje stanovnike da njena politička moć dolazi iz jednog centra, koji treba da ima efikasnu upravu usklađenu sa upravnim principima stoljeća u kome je egzistirala.

Summary

The Ottoman history of the 19th century was marked by administrative reforms that greatly influenced the change in the image of that country in the eyes of Europeans. With adoption of Hatisharif of Gulhana the Ottoman state took a decisive step in respecting human rights and freedoms, greatly approaching European civil societies. The period of the Tanzimat began with this important legal act, which will last until the adoption of the Constitution in 1876. However, neither the Christian nor the Muslim population in the Balkan provinces was satisfied with the announced changes and the dynamics of their implementation. While Christians expected a complete resolution of their economic, social and political status, the inhabitants of the Islamic religion saw in the implementation of reforms aspirations to abolish some traditional institutions, with which, allegedly, their privileged position went away. Precisely because of such an understanding, many revolts arose on the soil of the Bosnian eyalet, which were an expression of disagreement with the Tanzimat aspirations. Aware of the situation in which she found herself, the central government did not want to give in to the resistance that arose in the implementation of the planned reforms. The central province that needed to be pacified and in which dissatisfaction with the ideas coming from the capital needed to be removed was the Bosnian eyalet. The Sublime Porte entrusted this task to the extremely capable General Omer Lutfi-pasha.

Equipped with 34 cannons, 11 battalions of infantry and 1,500 loads of dzebhana, Latas arrived in Sarajevo in August 1850. Although he presented the demands of the central government at one of the meetings with the most prominent leaders, his words did not seem to be understood. Moreover, resistance to reform aspirations has become more aggressive. Omer Lutfi-pasha reacted decisively and sharply to such behavior, showing all his energy.

Resistance to the reforms was also present in the kadiluk of Bihor and Rozaje, which is why Omer Pasha had to intervene militarily on that side as well. The revolt first broke out in Bihor, and then in the area of the Rožaj kadiluk in the summer of 1851. According to Austrian sources, about 1,500 rebels took part in the uprising. Military units placed under the command of Omer Lutfi-pasha, and used to crush this rebellion, were stationed in Shkodra. The immediate commander of these forces, Mehmed-beg, reacted with decisive ferocity and forced the rebels to lay down their arms. The most determined opponents of the reforms, those who did not die in the conflict with the regular units of the Ottoman army, were captured and sent to trial in Sarajevo. Representatives of the Austrian diplomatic corps congratulated Omer Pasha on his successful interventions. After the showdown with the insurgents, Omer Pasha continued to work on the implementation of reforms. Dissatisfied with the functioning of the local government in the kadiluks of Bihor and Rožaj, Omer Lutfi-pasha resorted to administrative-territorial changes, i.e. the administrative unification of these two areas. In this way, the kadiluk Bihor with Trgovište was

created, which at one time, according to the number of settlements, was the largest kadiluk of the Bosnian eyalet. Dissatisfied residents of Bihor and Rožaje were forced to hide for a while and wait for a better opportunity to express their intentions.

Although Omer Pasha's action yielded results in terms of eliminating the most staunch opponents of the reforms, it could not remove the causes of dissatisfaction overnight. Therefore, in the area of Bihor and Trgovište (Rožaje), a new revolt followed as early as the end of 1852, and the next in the spring of 1853. Determined to persevere in the reforms, the government did not hesitate, but this time it acted quite calculatedly and organized. By crushing these revolts as well, the state convinced its inhabitants that its political power came from one center, which should have an efficient administration harmonized with the administrative principles of the century in which it existed.